

Araştırma Makalesi

Başvuru: 26.07.2024

Kabul: 30.10.2024

Atıf: Çakır, Elif Can ve Halil Çakır. "Schopenhauer'de İmgelem ve Deneyim Olarak Yaşlanma," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 22 (Aralık 2024): 53-65. <https://doi.org/10.55256/temasa.1522624>

Schopenhauer'de İmgelem ve Deneyim Olarak Yaşlanma

Elif Can Çakır¹

ORCID: 0000-0001-8832-623X

Halil Çakır²

ORCID: 0000-0002-0796-0907

DOI: 10.55256/TEMASA.1522624

Öz

Bu çalışmada Arthur Schopenhauer'in düşüncelerinin, yaşlanma kavramı etrafında tartışılması amaçlanmaktadır. Yaşlanma, insana yaşamın kısılalığını ve geçiciliğini hatırlatan ölümün ilk emarelerinin deneyimlendiği bir aşamadır. Bu aşama ölüm kadar kaçınılmaz ve acıdır. Yaşlanmanın ironik yanı, genç yaşlarında iken isteme tarafından bir oraya bir oraya sürüklenen insanın yüzüne hayatın anlamsızlığını vurmasından ileri gelir. Ölüm, insan yaşamına hükmedilmiş bir ceza olarak, yaşlılıkta infaz edilmeye başlar. Diğer yandan insanoğlunun biyolojik yazgısı kaçınılmaz bir şekilde ölüm iken, zihinsel açıdan kapasitesi sonsuzdur. Bu durum, insan varlığı için trajik bir çelişkidir. Bu trajik çelişkiye insan zihninin verebileceği tek karşılık, çaresizliktir. Ölüm karşısındaki çaresizlik, Schopenhauer'in düşüncesinde merkezi temalardan biridir ve yaşlılıktan önce idrak edilemez. İşte en büyük hayal kırıklığı da budur. Schopenhauer'e göre yaşlılıkta deneyimlenen bu hayal kırıklığı, insanı varoluşuyla baş başa bırakır. İnsanın bilinci ölümü idrak eder ancak ölümün deneyimlenmesi imkânsızdır; yaşlanmanın deneyimlenmesi ise çoğu insan için kaçınılmazdır. Birçok yazısında Schopenhauer, yaşlanmanın insan yaşamında yarattığı radikal dönüşüme dikkat çekmektedir. Bu anlamda yaşlanma, ölüm korkusunun deneyimlendiği bir süreç olarak Schopenhauer düşüncesinin anahtar kavramlarından biridir.

Anahtar Kelimeler: Schopenhauer, Yaşlanma, Ölüm, İmgelem, Deneyim.

Aging as Imagination and Experience In Schopenhauer's Thought

Abstract

This study aims to discuss Arthur Schopenhauer's thoughts around the concept of aging. Aging is a phase in which people experience the first signs of death, which reminds them of the shortness and transience of life. This phase is as inevitable and painful as death. The irony of getting old is that it reveals the meaninglessness of life to those who were dragged back and forth by the Will in their youth. Death begins to be executed in old age, as a punishment decreed on human life. On the other hand, while the biological destiny of human beings is inevitable death, their mental capacity is infinite. This is a tragic contradiction for human existence. The only response the human mind can give to this tragic contradiction is despair. Despair in the face of death is a central theme in Schopenhauer's thought and cannot be grasped until old age. That's the biggest disappointment. According to Schopenhauer, this disappointment experienced in old age leaves human beings with a great existential anxiety. Human consciousness comprehends death but is impossible to experience death; however, experiencing aging is inevitable for most people. In many of his writings, Schopenhauer draws attention to the radical transformation that aging creates in human life. In this sense, aging, as a process in which the fear of death is experienced, is one of the key concepts of Schopenhauer's thought.

Keywords: Schopenhauer, Aging, Death, Imagination, Experience.

¹ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı. elif_cakir@ymail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Reyhanlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Sosyal Güvenlik Programı. halil.cakir@mku.edu.tr

Giriş

Arthur Schopenhauer felsefesi oldukça karamsar bir karaktere sahiptir. Hem tarihsel hem de kişisel faktörler, Schopenhauer'in bakış açısında etkilidir. 19. yüzyılın ilk yarısında etkili olmuş pek çok yazar, şair, filozof hatta besteci gibi Schopenhauer da yaşadığı dönemin çalkantılı gelişmelerinin etkisiyle kötülük sorunuyla karşı karşıya kalır. Avrupa'da etkili olan güç savaşlarının sona ermesinin ardından hayal kırıklığı ve acı içinde kalan insanlar yıkık bir dünyayla yüz yüze kalırlar. Sadece Avrupa'yla sınırlı kalmayıp evrensel bir düzeye ulaşan kargaşanın altından, umutların ve inançların sınanması ile kendini gösteren bir kötülük anlayışı ortaya çıkar. "Kötülüğün yeryüzünün üzerine çöktüğü" inancı pek çok entelektüel gibi Schopenhauer tarafından da paylaşılmıştır. Halihazırda çocukluğundan yetişkinlik hayatına taşımış olduğu kişisel meseleler Schopenhauer'in dünyaya karşı karamsar bir bakış açısı geliştirmesinde oldukça etkilidir. Ailesi ile yaşadığı problemler, özellikle annesinin kendisine karşı nefret dolu olduğunu görmesi Schopenhauer'in karamsar karakterini tetiklemiştir.³ Bu karamsarlık Schopenhauer'in insan anlayışını da belirler. Ona göre insanın kişisel varlığı, kendisini yaşamı boyunca hayal kırıklığına uğratan ihtiyaçların boyunduruğu altındadır. Doyurulamayan ihtiyaçlar yeni ihtiyaçları doğurarak insanı bir acı ve sefalet girdabına sürükler.⁴ Bu önermeler ekseninde Schopenhauer, hayatın acı verici olduğunu düşünerek bütün yaşamını "hayat" üzerine düşünmeye adanır.⁵ Schopenhauer'in hayata dair karamsar bakışının ve felsefesinin Budizm'den etkilendiğini de belirtmek gerekir. Tıpkı Budha'nın genç yaşında hastalık, yaşlılık ve ölümle yüzleşmesi gibi Schopenhauer da gençlik yıllarında hayatın sefalet dolu yönleriyle yüzleşmiştir. Budha ile kendisi arasında bulunduğu benzerlik, Schopenhauer'i Budizm'in bakış açısına benzer bir eğilimle kurtuluş arayışına sürükler.⁶ Tüm bu yönleriyle onun karamsar felsefesi, dünyanın acı ve sefalet dolu bir yer, hayatın ise anlamsız olduğu düşüncesi üzerine kuruludur.⁷

Schopenhauer, hayatın anlamsızlığını temellendirirken kaçınılmaz olarak ölüm olgusu ile de ilgilenmiştir. İlerleyen yaşlarında felsefesinin temel amaçlarından biri ölümün doğasını çözmek, daha doğrusu ölümün korkulacak bir şey olmadığını göstermeye çalışmak olmuştur. Schopenhauer, bu yolla, felsefesinin insanların işine yarayacak bir şey ortaya koymasını amaçlamıştır.⁸ Yaşlanmaya dair bakış açısını da hayatın ve ölümün anlamını içerecek şekilde, felsefesinin temel problemleri üzerinden ele almıştır. Schopenhauer'in yaşlanma felsefesi gerçeklik, isteme, hayat ve ölüm kavramlarından ayrı düşünülemez. Daha açık bir deyişle onun yaşlanma felsefesine giden yolda bu kavramların sorgulanması kaçınılmaz görülmektedir.

1. Schopenhauer'de Yaşlanma Felsefesinin Temel Kavramları

Schopenhauer felsefesi, başyapıtı olarak kabul edilen *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*'da ortaya koyduğu isteme, mücadele ve sefalet temaları üzerine kurulmuştur.⁹ Eser 1818'de yayınlandığında tarihsel koşullar nedeniyle beklenen ilgiyi göremese de Schopenhauer'in yaşlılığında büyük bir üne kavuşmasını sağlamıştır.¹⁰

Schopenhauer'in temel eserindeki ana önerme, gerçekliğin öncelikle "sadece insan tarafından tasavvur edilen bir realite" olduğudur: "Dünya benim tasarımımdır", dolayısıyla insana sunulan nesnelere "aslında oldukları

³ Will Durant, *Felsefenin Öyküsü*, çev. Ender Güren. (İstanbul: İz, 2014), 295-297.

⁴ Wilhelm Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni*, çev. Sedat Umran. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 270.

⁵ Alan de Botton, *Felsefenin Tesellisi*, çev. Banu Tellioglu. (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008), 214.

⁶ David Cartwright, *Schopenhauer*, çev. Sibel Erduman. (İstanbul: İş Bankası, 2014), 244.

⁷ Elbette Schopenhauer felsefesinin ilham kaynakları arasında sadece Budizm yoktur. Alman düşünürlerini takip eden Schopenhauer; G. W. F. Hegel, J. G. Fichte, F. Schelling, I. Kant gibi önemli düşünürlerden etkilenmiştir. Ayrıca Schopenhauer düşüncesinde Platon'un etkisi oldukça merkezi konumdur. Weber'in de belirttiği gibi Schopenhauer "... iradeyi mutlak sayan esas doktrinini Kant'a, Fichte'ye ve Schelling'e, İde'ler yahut iradi fenomenin dereceleri teorisini Platon'a, pesimist eğilimini ve iradenin inkârı doktrinini buddizm'e borçludur." Bkz. Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. Halil Vehbi Eralp. (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998), 376.

⁸ Peter Benjamin Lewis, *Arthur Schopenhauer*, çev. Eser Yavuz. (İstanbul: Runik Kitap, 2020), 150.

⁹ Schopenhauer'in başyapıtı sayılan *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Türkçe'ye *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya* ismiyle çevrilmiştir. Burada "wille" sözcüğü "isteme" olarak kullanılsa da farklı kaynaklarda "istenç" ve "irade" sözcükleriyle karşılaştığı görülebilir. Bu çalışmada terminolojik bir karışıklığa neden olmamak amacıyla kavramın "isteme" biçimindeki kullanımı tercih edilmiştir.

¹⁰ Durant, *Felsefenin Öyküsü*, 300.

tarzda" değil, "sadece tasavvurları doğrudan sunulan tarzda" bir gerçekliğe sahiptir.¹¹ "Bilme bakımından bütün var olanlar, -açıkçası tüm dünya -ancak özneyle ilişkisinde, algılayanın algısıyla ilişkisinde nesnedir, tek sözcükle, tasarımıdır".¹² Bu bakış açısında bir tasarım olarak dünya nesne ve özne olarak iki unsurdan oluşur. Bu iki unsuru birbirinden ayırmak imkansızdır, çünkü bunlar birlikte anlamlıdır.¹³ Schopenhauer'e göre her birey yalnızca kendisini doğrudan bilebilir. Kendisinin dışındaki her şeyi sadece dolaylı olarak bilebilir.¹⁴ Yalnızca insanlar "bilinçli olarak bilen" varlıklar olduğu için gerçek ve hakiki varoluş yalnızca bireylerde gerçekleşir. Bu nedenle dünya, bireylerin varlıklarına bağlıdır. Özne nesneyi belirler ve dış dünya bireylerin bilincinde var olur. Schopenhauer bu kabulünde Immanuel Kant'ı takip etmektedir. Kant'a göre nesnelere dünyası bir görüngüden ibarettir, fenomendir. Fenomenin ötesindeki gerçeklik ise kendinde şeydir, numendir. Schopenhauer, Kant'ın izinden giderek, kategorilerin insanın dünyaya bakışını belirlediğini söyler. Bir tasarım olarak dünya bir görüngüdür, gerçeklik ise bir "kendinde şey"dir. Kant numenlerin bilinemez olduğunu kabul ederek onlarla ilgili bir açıklama yapmazken Schopenhauer bu açıklamayı yapmaya yönelir.¹⁵

Kendinde şey nihayetinde tekil, kör ve zamansız bir istemedir; bu nedenle yeterli neden ilkesi onu böldüğünde yaşayan bir ölüm ve yıkım tiyatrosu şok edici bir biçimde ortaya çıkar. İnsan bilışı, bu kâbusun başlıca sorumlusudur: bilgi arayışı olmaksızın zaman ve mekân var olmazdı; ve zaman ve mekân olmaksızın farklılıklar, bireyler ve şiddet var olmazdı.¹⁶

İsteme, Schopenhauer için tüm gerçekliği açıklayan metafizik bir ilkedir. O, her tasarımın, her nesnenin görüngüsel bir ortaya çıkışı, bir görünüş, bir nesneleşme olmasını sağlayan şeydir. O, bireysel her şeyin, bütünün en derin doğasıdır, çekirdeğidir.¹⁷ İsteme, dünyanın acı dolu bir yer olmasının temel nedenidir; ancak acı çeken yine istemenin kendisi olur. Onun isteme ile ortaya koyduğu metafizik ilkesi, dünyaya aşkın değil içkindir. Aynı zamanda zorunludur, çünkü insan *animal metaphysic* yani metafizik bir varlık olduğu için dünyaya metafizik bir bakışla yönelme ihtiyacına sahiptir.¹⁸

Schopenhauer için insan doğasını ve dünyayı kavramanın yolu böylelikle insanı düşünen varlık konumundan bedenli bir varlık konumuna getirmek olacaktır. Descartes'ten beri insanı düşünmeye, bilince indirgeyen idealist felsefe Schopenhauer ile bir dönüşüme uğrar.¹⁹ Schopenhauer'in düşüncesinde insanın bedenli yaşamı, isteme etrafında şekillenir. Tüm biyolojik canlılarda olduğu gibi insan türünün devamı da her koşulda fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi ve yaşamsal bütünlüğün korunması aracılığıyla mümkündür. Yine tüm biyolojik canlılarda olduğu gibi ihtiyaçların giderilmesi, organizmaya haz verir.

Schopenhauer'e göre isteme türe özgüdür. İsteme, hayvanlarda da insanlar gibi öncelikle yaşama, daha sonra ise çoğalma isteği olarak ortaya çıkar. Bu nedenle bütün organizmaların yaşama ve çoğalma istemlerini devam ettirdikleri görülür.²⁰ İnsanın bilinci ise isteme ile yönetilir. İsteme, hayati bir güçtür, aklın kılavuzluğunu bir efendi gibi kullanır.²¹ İnsan, hayatı boyunca istemeye, yani yaşama istemine hizmet eder. Kendisi için çabaladığını düşündüğü her durumda, aslında kendi türüne özgü yaşama istemi için çabalamaktadır. Dolayısıyla Schopenhauer için yaşama istemi, ben'imizin bilinçdışı olan parçasını yönetir. Bilinçli olan parça, yani akıl ise yaşama istemine

¹¹ Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni*, 271.

¹² Arthur Schopenhauer, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, çev. Levent Özşar. (İstanbul: Biblos, 2009), 9.

¹³ Schopenhauer, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, 10.

¹⁴ Schopenhauer'e göre bedenlerimiz ve duygularımız, kendimizle ilgili bilebileceğimiz dolaysız bir bilgi türüdür. Kant bu bilgi türünü gözden kaçırmıştır. Algılarımızdan bağımsız olan bu dolaysız bilgi türü, Schopenhauer'in dürtü ve duygular üzerine eğilmesine neden olur. (Yalom, *Bugünü Yaşama Arzusu*, 358.)

¹⁵ Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni*, 271-272.

¹⁶ Robert Wicks, *Schopenhauer* (Malden: Blackwell Publishing, 2008), 84.

¹⁷ Schopenhauer, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, 53.

¹⁸ Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni*, 274.

¹⁹ Veysel Atayman, *Varolmanın Acısı* (İstanbul: Donkişot Yayınları, 2004), 7.

²⁰ Durant, *Felsefenin Öyküsü*, 308.

²¹ Durant, *Felsefenin Öyküsü*, 303.

itaat eder, çoğunlukla yaptığı planlardan haberdar olmasa bile. Bu nedenle bilinçli ben, yaşama isteminin “yarı kör hizmetkarıdır.”²²

Schopenhauer, irademiz ve bedenimiz arasındaki karmaşık ilişkiyi, ikisinin aynı ya da özdeş olduğunu ileri sürerek özetlediğinde, bu, görünenin (isteme eylemlerimizin) ve görüldüğü şeyin (istemli bedensel eylemlerimizin) ‘nihai özdeşliğine’ işaret eder; irade, diğer her şeyin içinde büyüyüp geliştiği benliğin çekirdeğidir. Daha doğrusu Schopenhauer, zihinsel ve fiziksel varoluşumuzun temelinde yatan şeyin, temel güç olarak tüm eylemlerimizi bildiren bireysel irademiz veya karakterimizin sabit doğası olduğu konusunda ısrar eder.²³

Bütün canlı organizmalar için temel ilke olan isteme, en çok insana acı verir. Bedensel acının ön koşulunun sinirlerin beyinle olan bağlantısı olduğunu vurgulayan Schopenhauer’e göre ruhsal acının koşulunun bilgisidir. Bilgi arttıkça acı da artacaktır.²⁴ Bu nedenle bitkiler ve inorganik dünya acıyı hissetmezken, hayvanlar acıyı hissedebilirler. İnsanlar ise sonsuz zihinsel yaratım kapasitesi sayesinde istemeyi inkâr edebilirler. Bu durum, acıyı en yüksek noktasına ulaştıran temel koşuldur.²⁵ Nihayetinde insan hayatının hayvan hayatına göre çok daha kederli olmasının nedeni bilgi genişliğindeki farktır.

Schopenhauer’e göre varoluşumuzun amacından sapmasına engel olabilecek tek şey, ıstırapın, hayatımızdaki yerini doğrudan görebilmektir. Bu nedenle “ıstırap kuraldır”. ıstırapın insanın varoluşundaki temel kural olması, tüm canlılar açısından doğa-kötümserliğinin bir gereğidir. Nitekim doğadaki hayatta kalma mücadelesi, türler arasında bitmek bilmeyen bir savaş biçimindedir. Bu nedenle doğanın acımasızlığı, tesadüfi ya da iradi olarak ortaya çıkan bir şey değildir, en güçlü olanın hayatta kaldığı doğal sistemin işleyiş kanunudur. Doğru bir şekilde anlaşıldığında, doğanın acımasızlığı, insan varlığı için ahlaki bir dehşetten başka bir şey değildir. Buna karşılık doğanın işleyişinde ahlaki bir yan yoktur.²⁶

Schopenhauer’e göre hayat, kendini bir aldaniş olarak sunmaktadır: Ya arzu edilenin arzu edilmeye değer olduğunu gösterinceye kadar verdiği sözleri tutmaz ya da vaat ettiklerini geri almak üzere sözünü tutar gibi görünür. Bu nedenle mutluluk peşinde koşmak beyhudedir. İnsan, bütün hayatını mutluluğa erişmek yolunda harcarsa da Schopenhauer hayatın “maliyetlerini karşılamayan bir iş” olduğunu, çabaların beyhude ve iyi şeylerin gelip geçici olduğunu hatırlatır.²⁷ İnsanın hayattaki bütün çabalarının, istemenin bütün emellerinin beyhudeliğini bize gösteren şey zamandır. “Zaman şeylerin beyhudeliğinin, sayesinde gelip geçicilik olarak görüldüğü biçimdir”.²⁸ Zaman sayesinde bize mutluluk veren her şey sona erer.

Schopenhauer’e göre “hayat bir hayal kırıklığıdır”.²⁹ Acı ve sefaletle dolu olduğunu bilmeyen insanlar için hayat, mutluluk umuduyla girişilen bütün çabaları boşa çıkararak insanı mutsuzluğa sürükler. Cehennemden farksız olan dünyadan kaçış Schopenhauer’e göre ancak istemeyi doyurmayarak, yani “çarktan atlayarak” mümkün olur. Her istemenin yeni bir istemeyi doğurduğu böylesi bir kısır döngü, ancak istemenin reddedilmesiyle kırılabilir ve kurtuluşla sonuçlanabilir.³⁰ Schopenhauer’e göre;

Hayatımız öncelikle bize başka bir şeyle değil, ancak bakır bozukluklarla yapılmış bir ödemeye benzer; ki bizim bu ödemeye karşı bir alındı makbuzu vermemiz gerekir; bakır bozukluklar günler, alındı makbuzu ölümdür. Çünkü sonunda zaman, içinde ortaya çıkan bütün var olanların kıymetiyle ilgili doğanın yargısını bildirir, çünkü o onları yok eder: Çünkü

²² De Botton, *Felsefenin Tesellisi*, 231.

²³ Günter Zöllner, “Schopenhauer on the Self” in *The Cambridge Companion to Schopenhauer*, ed. Christopher Janaway (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 28.

²⁴ Barbara Hannan, *The Riddle of the World: A reconsideration of Schopenhauer’s philosophy* (New York: Oxford University Press, 2009), 122.

²⁵ Arthur Schopenhauer, *Hayatın Anlamı*, çev. Ahmet Aydoğan. (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 26.

²⁶ Julian Young, *Schopenhauer* (London/New York, 2005), 80.

²⁷ Schopenhauer, *Hayatın Anlamı*, 10.

²⁸ Schopenhauer, *Hayatın Anlamı*, 11.

²⁹ Schopenhauer, *Hayatın Anlamı*, 28.

³⁰ Irwin Yalom, *Bugünü Yaşam Arzusu*, çev. Zeliha İyidoğan Babayigit. (İstanbul: Kabalıcı, 2005), 112.

boşluktan ortaya çıkan her şey layıktır yok edilmeye: Hiç var olmamış olsaydı daha iyi olurdu öyleyse. Dolayısıyla her hayatın kaçınılmaz olarak koştuğu yaşlılık ve ölüm bizzat tabiatın kendisinin ellerinden çıkan yaşama iradesi hakkında verilmiş bir mahkûmiyet kararıdır.³¹

Schopenhauer'e göre zevkler söz konusu olduğunda beklentilerimiz hiçbir şekilde karşılanmaz. Buna karşılık acıları beklediğimizden çok daha fazla buluruz. Bu, istemimizi engelleyen nahoş ve acı veren şeylerin doğrudan ve açıkça hissedildiğini ortaya koyar. Bütün bedenimizi değil de sadece ayakkabının vurduğu küçük bir noktayı hissetmemiz gibi, sadece bizi rahatsız eden şeyleri fark ederiz. Schopenhauer'e göre bu, acının müspet doğasına karşın mutluluğun menfi doğasını ortaya koymaktadır³². Hayattaki en büyük saadetler olan sağlığın, gençliğin ve özgürlüğün kıymetini ancak onları kaybettiğimizde fark ediyor olmamız bu nedendir: "Ya amacımıza ulaştığımızda kısa bir süreliğine tatmin oluruz ve çok geçmeden can sıkıntısı çekeriz ya da bir hedefe ulaşmaya kendimizi kaptırırız ve ona ulaşmamış olmanın acısını çekeriz. Bu sürecin ortasında trajik ve komik bir biçimde ölürüz".³³

Schopenhauer'e göre, ölümün uzak bir ihtimal olarak ihmal edildiği gençlik zamanlarında insanın zihni, varlığa dair sorgulamanın da ihmal edildiği bir aşamadır. Yaş ilerledikçe yaşama isteminin zayıflaması, ölüm korkusunu gündeme getirir. Yalın bir anlatımla, bedeninin zinde olduğu gençlik yıllarıyla zihnin daha olgun olduğu yaşlılıkta yüzleşen birey, geriye dönüp baktığında büyük bir hayal kırıklığıyla yüz yüze gelir.³⁴ Varlık sorunuyla ölüm korkusu arasındaki ilişkinin kaynağı buradadır. Schopenhauer'de ölüm korkusu, yaşama dair derin bir özlemin ifadesidir.

Schopenhauer açısından bakıldığında ölümün anlamı, insanın yaşamını sürdürmeye yönelik itkisinin doğal bir sonucu olarak ölüm korkusu biçiminde tezahür eder. Schopenhauer'e göre ölümden korkmak her canlının yaşama isteminin bir parçası olarak doğuştan gelir. Schopenhauer için ölüm korkusunun temel nedeni ölümün yaşamın sonuna işaret etmesi değil organizmanın varlığını ortadan kaldırmasıdır. Çünkü organizma, kendisini beden olarak gösteren istemeden (bireyleşme) başka bir şey değildir.³⁵ İnsanlar ve hayvanlar, varlığını devam ettirmeye yönelik itki nedeniyle ölümden korkarlar. Ancak insanlar ölümün anlamını bilmeleri nedeniyle hayvanlardan daha fazla korkarlar.³⁶ İnsanın biyolojik varlığıyla sınırlı olması, Schopenhauer'in bireyin dünya üzerindeki eylemlerini belirleyen bedensel varlığının kaynağı olarak ifade ettiği yaşama istemi kavramına denk düşer. Tam da bu nedenle ölüm, insanın yaratım gücünün kaynağı olan zihnin sonsuzluğunu tehdit eder. Başka bir deyişle insanın zihinsel yaratım gücünün zayıf biyolojik varlığıyla sınırlandırılması, varlık sorununu önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. İnsan doğasının temel bir unsuru olan yaşama istemi onu diğer canlı türlerinden ayıran entelektüel yanının adeta düşmanıdır.

Schopenhauer'de insan için ölüm en büyük kötülüktür. Ölüm, insan varoluşuna verilen bir cezadır. İnsanın Âdem'in günahına bulaşmasının cezasıdır. İnsan organizmanın yok oluşunu hastalık veya yaşlılık dönemlerinde hisseder. Organizmanın yok oluşu, bilincinin kaybolduğu ölüm anından sonra gerçekleşir. Schopenhauer'e göre ölüm ile beyin etkinliği durur, yani bilinç kaybolur. Dolayısıyla ölüm sadece bilinçle ilgilidir.³⁷ İnsanın ölümden korkması yok olacağı düşüncesinden gelir ancak gerçekte ölüm öze, yani yaşama istemine dokunmaz.³⁸

Ölüm, organizmanın yok olması, başka bir deyişle hiçliğe ulaşması anlamına gelir, dolayısıyla ölüm, hiçliktir. Hayatın bizzat kendisinin acı ve keder dolu bir bekleme aşamasına denk geldiği tespiti de buna eklendiğinde, anlaşılıyor ki; ölüm korkusu, hiçlik korkusudur; yani gereksizdir.³⁹

³¹ Schopenhauer, *Hayatın Anlamı*, 12.

³² Ahmet İlhan, *Spinoza, Kant, Schopenhauer, Nietzsche Felsefesinde Duyguların Anatomisi ve Şiirsel İzdüşümleri* (İstanbul: Sümer Yayınları, 2021), 168.

³³ Wicks, *Schopenhauer*, 89.

³⁴ Julian Young, *Willing and Unwilling: A study in the philosophy of Arthur Schopenhauer* (Dordrecht: Springer, 1987), 139.

³⁵ Christopher Janaway, *Schopenhauer: A very short introduction* (New York: Oxford University Press, 2002), 107.

³⁶ Schopenhauer, *Ölümün Anlamı*, 53.

³⁷ Schopenhauer, *Ölümün Anlamı*, 59.

³⁸ Arthur Schopenhauer, *Ölümün Anlamı*, çev. Ahmet Aydoğan. (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 62.

³⁹ Young, *Schopenhauer*, 200.

Schopenhauer'e göre ölüm korkusuyla yüzleşmenin yollarından biri mantıktır, diğeri ise din ve yanılısamadır. Mantık yoluyla ölümün gelişini idrak eder ve ölümün anlamının aslında bilincin yok olması olduğunu fark ederiz. Din ve yanılısama yoluyla ise bizi bekleyen bir öbür-dünya umudu ile ölümü anlamlandırırız.⁴⁰ Schopenhauer, ölüm korkusuyla baş etmenin bir yolu olarak felsefeyi önerir, hatta açık bir biçimde bu görevi felsefeye verir. Schopenhauer için bilgi, yaşama isteminin tam karşısında yer alır. İnsanların hayata sıkı bir şekilde bağlı olmaları, yaşama isteminin olumsuzlanmasını sağlayan bilgiden yoksun olmaları nedeniyledir. İnsanlar bilgi sayesinde, hayatın beyhudeliğinin farkına vararak ölüm korkusuyla savaşırlar. İnsanın ölümü metanetle karşılaması bu savaştan bilginin galip çıkmasına bağlıdır.⁴¹ Felsefe, bu gerçeği yüzümüze vuran ve ölüm karşısında bizi teselli eden bir meditasyondur.⁴² De Botton'un vurguladığı gibi Schopenhauer'in felsefesi, bizi, dünyaya gerçekçi bir biçimde bakmaya davet eder: "Sanat da felsefe de farklı yöntemler kullanmasına karşın aynı amaca hizmet eder: İkisi de Schopenhauer'in deyişiyle, acıyı bilgiye dönüştürür".⁴³ İnsan yalnızca entelektüel yaratım ve sanat aracılığıyla ölümsüzlüğü yakalayabileceği için ölüm, yalnızca dünyevi ve geçici bedenselliğimizden kurtulmaktır. Bu nedenle Schopenhauer için ölüm aynı zamanda bir kurtuluştur. Acı ve sefaletle dolu hayattan kurtuluştur. "Var olmanın acı çekmek olduğu fikri, Schopenhauer için var olmamanın en iyisi olduğu anlamına geliyordu."⁴⁴ Ölüm, bir özgürlük fırsatıdır aynı zamanda. İnsanın zorunlu davranışları istemenin özgür olmasına engel olur. "Bireyselliğin tek yanlılığından kurtuluş anı" olan ölüm istemenin özgürleşmesidir.⁴⁵

2. Ölümün Dolayımı Olarak Yaşlanma

2.1. İmkânsız Bir İmgelem Olarak Yaşlanma

Schopenhauer felsefesinde yaşam ve ölüm, birbirinin zıddıdır. Ancak bu zıtlığın insan zihninde kurulması insanın biyolojik yaşamının içine sığdırılmıştır. Bir tür olarak insan, diğer tüm canlılar gibi ölüme mahkumdur; ancak insanın ölümlü bir gerçeklik olarak yüzleşmesi, yani ölümün felsefi bir düşünme pratiğine dönüşmesi de yine aynı biyolojik süreçle sınırlandırılmıştır. Schopenhauer bu zıtlığı gösterebilmek için felsefesinin temel esin kaynaklarından biri olan Platon'un idealar dünyasına başvurur. Görünen dünyanın ardında bir gerçeklik olduğu fikri Kant'tan önce Platon'da görülür. Schopenhauer, Kant'ın "kendinde şey" kavramından oldukça ayrı bir yerde konumlandığı "isteme" kavramı Platon'un idealar kuramının etkisiyle oluşturmuştur. Schopenhauer düşüncesinde Platon'un idealar kuramının yansımaları epistemoloji, metafizik, sanat gibi pek çok alanda kendini hissettirir.⁴⁶

Schopenhauer'in gençlik ve yaşlılık dönemlerine ilişkin yaptığı ayrımların temelinde Platon'un etkileri görünür. Schopenhauer'e göre gençlik ve yaşlılık dönemleri birbirinden oldukça farklıdır. Gençlikte "bir tiyatronun önünde oturan çocuklara benzeriz. Gelecekte olacakları bilmemek bizim için bir mutluluk kaynağıdır". Oysa hayatın

⁴⁰ Yalom, *Bugünü Yaşama Arzusu*, 423.

⁴¹ Schopenhauer, *Ölümün Anlamı*, 54.

⁴² Young, *Schopenhauer*, 201. Julian Young, başka bir yerde Schopenhauer'in kurtuluş doktrinine dayanan felsefesinin gerçekten teselli edici olup olmadığını tartışır. İsteme kavramının belirsizliği, bu tartışmanın temel dayanağıdır. Schopenhauer'in, istemenin kendinde bir şey olduğu ve doğası gereği kötü olduğu yönündeki önermesinin, önemli bir çelişkiye işaret ettiğini öne süren Young'a göre "tek kelimeyle isteme kendinde bir şey ise, o zaman Schopenhauer'in felsefesinde 'kurtuluş' doktrini olamaz". Schopenhauer'in istemenin kendinde şey olduğuna dair iddiasını, ilerleyen yaşlarında gevşettiğini söyleyen Young, istemenin tanımladığı dünyanın gerçeklik değil görünüş alanında yer aldığını savunur. Bu durum, isteme kavramının kurtuluş doktrininde doğurduğu çelişkiyi bir nebze olsun telafi eder: "Schopenhauer, Kant'ın kendinde olanın, en azından felsefe için bilinmez olduğu görüşünü yeniden doğrular. Ve bu onun düşüncesindeki çelişkiyi çözer, kurtuluş doktrini için gerçek bir yer açar." Young'un, Schopenhauer'in isteme kavramının içeriğine dönük fikir değişikliğini yaşamının sonlarına doğru gerçekleştirdiğine ilişkin tespiti de ölümlü ilişkisi bağlamında bu çalışmanın amacı açısından kayda değerdir. Bkz. Julian Young, "Schopenhauer, Nietzsche, Death and Salvation" in *Better Consciousness: Schopenhauer's Philosophy of Value*, ed. Alex Neill ve Christopher Janaway (Malden: Blackwell, 2009), 163-164.

⁴³ De Botton, *Felsefenin Tesellisi*, 246.

⁴⁴ David Cartwright, "Schopenhauerian Optimism and An Alternative to Resignation," *Schopenhauer Jahrbuch* sayı: 66 (1985): 155.

⁴⁵ Schopenhauer, *Ölümün Anlamı*, 126.

⁴⁶ Platon düşüncesinin Schopenhauer felsefesindeki etkileri için bkz. Murat Kaymaz, "Schopenhauer Felsefesinde Platonik Öğeler," *Felsefe Arkivi* 47, (2017): 81-96.

bize getireceklerini önceden biliyor olsaydık “hayata mahkûm edilmiş masum mahpuslara benzerdik”.⁴⁷ Burası, Schopenhauer düşüncesindeki Platoncu yanı da ortaya çıkarır. Platon, meşhur mağara benzetmesiyle insanların görünüş dünyasının “geçici gölgelerinin” gerçeklik olduğunu zanneden mahkûmlar gibi olduğunu anlatmıştı.⁴⁸ Hayatın erken dönemleri, Platon’un mağarasındaki mahkûmların deneyimlerinden müteşekkildir: “Başlangıç asılsız umutlarla, çılgın arzularla, bedensel zevklerin sarhoşluklarıyla doludur”.⁴⁹ Yaşlılık dönemi ise zincirlerini kırarak gerçekliğe bakmaya cesaret eden mahkûmların mağaradan kurtuluşuna benzer. İlk zamanlarda ışığa bakmak gözlerini acıtırsa da yalnızca bu zahmete girebilenler gerçekliğin bilgisine ulaşacaktır. Tıpkı gerçeklik bilgisi aracılığıyla mağaradan kurtulmanın mahkûmlara vaad edilmesi gibi yaşlılık dönemi de insana bilgiye ulaşma imkânı ile birlikte kurtuluşu vaad eder. Ancak bu kurtuluş, gençlik döneminin getirdiği hazlardan arınmayla mümkün olacaktır.

Hazlar ve yaşamsal bütünlüğe yönelik dürtü, bireyi en güçlü bir biçimde gençlik döneminde ele geçirir. Gençlik, hazın peşinde koşma dönemi olması bakımından sıradanlık ve geçicilikle ifade edilir. Gençlikteki hazlar daha çok dışsaldır, güvenilirmez ve geçicidirler. Çünkü biri tatmin edildiğinde, bir diğeri kendini gösterir. Gençlik, hayatın gerçekçi olmayan yönleriyle o kadar doludur ki, genç insanlar hayata şiirsel bir eğilimle bakarlar. Bu eğilim, gerçeklik duygularını zayıflatır ve hayatın şiirlerdeki gibi güllük gülistanlık geçeceği beklentisine yol açar. Bu, gençleri hayattan bezdiren temel sebeplerden biridir.⁵⁰ Hazların tatmin edilmesine yönelik beyhude çaba nedeniyle gençlik yılları, amansız bir melankoli hali ile eşleşir. Hazların belirsizliği, genç bireyin hayal gücü ile karşılaşır: “Hayal gücü bunları dünyanın verebileceğinden daha fazlasına dönüştürür. Bu yüzden genç insan belirsiz olana karşı heves ve özlem içindedir”.⁵¹ Hazların peşinde koşmanın getirdiği mutluluk da hazların kendisi gibi geçici ve yanıltıcı bir mutluluktur. Gençlikte bu mutluluk, her zaman daha büyük bir mutluluk arayışının gölgesinde kalır.

Schopenhauer’e göre insanı nihai mutluluk olarak hazların peşinden sürükleyen şey basitçe onun doğasıdır. Aslında bu, insanın bir tür olarak varlığını en iyi biçimde sürdürebilmesine yönelik bir dürtüdür. Bu dürtü, onu bedensel kusursuzlukla ve gençlikle ifade edilen şeylerin peşinde koşmaya sevk eder. Tam da bu nedenle gençlikle ya da kusursuz olmakla ifade edilen şeylerin dışındakiler itici ya da tiksindirici gelir. Dolayısıyla ona göre yaşlılık, hastalık ve bozuk beden yapısı bizleri tiksindirir. Bu eğilimin kendine has özelliklerini korumayı amaçlayan türün duyusundan ibaret olduğu açıkça kabul edilmelidir.⁵²

Gençlik ve yaşlılık döneminin birbirinden farklı olmasının diğeri bir nedeni, şeylerin zihnimizde bıraktıkları izlenimlerin farklı olmasıdır. “Çocuklukta yaşamın uzaktan görülen bir sahne dekoruna benzediği, yaşlılıkta ise bu dekora çok yakından bakıldığı söylenebilir.” Çocuklukta istencin daha az heyecanlanması nedeniyle istekli olmak yerine meraklı davranırız. Gereksinmelerin az olması nedeniyle bu dönem daha ziyade bilginin peşinde koşmakla geçer. Bu çaba aslında yaşamın özünü, biçimlerini ve serimlenişini kavramamıza neden olur. Edindiğimiz tüm bilgi ve deneyimler, çocuklukta edindiğimiz kategorilerin altına yerleşirler. Çocukluk döneminde birbirimize benzememiz, eşsiz bir uyum içinde olmamıza ve dolayısıyla bu dönemi mutlu geçirmemize katkı sağlar. Ergenlikle birlikte farklılıklarımız giderek artar. Yaşlılık dönemine göre daha avantajlı olan gençlik dönemini bulandıran, mutluluk peşinde koşarak hayal kırıklığı ile tanışmaktır.⁵³

Yaşamın ilk yarısının karakteri mutluluğa yönelik doyurulmamış bir özlem, ikinci yarısının karakteri ise mutsuzluk endişesidir. Yaşlılıkta, tüm mutlulukların hayali acıların ise gerçek olduğu bilgisine ulaşılır. Bu nedenle yaşlılıkta mutsuzluktan korunmak gençlikte ise onlara katlanmak daha iyi başarılıdır. Çünkü Schopenhauer’e göre “yaşam,

⁴⁷ Schopenhauer, *Ölümün Anlamı*, 27.

⁴⁸ Thomas Bailey Saunders, *Schopenhauer*, çev. Ahmet Aydoğan. (İstanbul: Say Yayınları, 2006), 57.

⁴⁹ Schopenhauer, *Ölümün Anlamı*, 72.

⁵⁰ Arthur Schopenhauer, *Okumaya ve Okumuşlara Dair*, çev. Ahmet Aydoğan. (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 42.

⁵¹ Arthur Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, çev. Birol Bayram. (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2008), 215-216.

⁵² Arthur Schopenhauer, *Aşka ve Kadınlara Dair*, çev. Ahmet Aydoğan. (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 50-51.

⁵³ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 202.

tadına varılmak için değil, geride bırakılmak için vardır". Yaşlılıkta insanı avutacak olan şey, büyük hazlar tatmış olmak değil, zihinsel ve bedensel açıdan büyük acılar yaşamadan yaşamını geçirmiş olmak, yani yaşamın meşakkatini atlatmış olmaktır. Hannan'ın da vurguladığı gibi, dünyanın mutluluklar içeren tarafları bulunsa da, kimse "pozitif acı"dan kaçınmaz. Bir kişi yaşlılığa erişecek kadar şanslıysa, acıların en kötüsüyle, yani bedensel gerilemeyle karşılaşır. Hannan'a göre hayatın özünde bulunmasa bile, insan hayatı için acı kaçınılmazdır. Bu denklemde Schopenhauer, yaşamın acılarının, mutluluklarını gölgede bıraktığını söyler. En şanslı olanlar için bile kaçınılmaz olarak çekilecek acı, can sıkıntısıdır.⁵⁴ Acıların yokluğu, negatif bir iyimserlik halidir ve yaşamın mutluluğunun ölçütünü oluşturur. Schopenhauer'e göre yaşlılara saygı duyulmasının nedeni, hayatın bütün meşakkatine katlanarak kendilerini kanıtlamış olmalarıdır. Bu katlanmanın en gözle görülür kanıtı, yüzde oluşan kırışıklardan çok saça düşen aklardır.⁵⁵

Gençliğin gürültü patırtısına yol açan hazların mutluluk getireceğine dönük inanın ne kadar yanıltıcı olduğu, ancak yaşlılıkta anlaşılacaktır. Hazların kişinin yakasını bıraktığı yaşlılığa ulaşıldığında Schopenhauer'in deyiimiyle "bilgi özgürleşir ve ağır basar".⁵⁶ Yaşlılıkla birlikte artan deneyim ve bilgi birikimi, kişinin şeylere ve olaylara karşı daha analitik bir bakış geliştirmesi sağlar: "...Böylece şimdi insan her şeyi daha doğru ve daha açık bir biçimde tanır ve her şeyi olduğu gibi kabul eder, aynı zamanda, tüm dünyevi şeylerin hiçliğinin kavrayışına az ya da çok varmıştır. Hemen hemen her yaşlıya, en sıradan yetenekleri olana bile belirli bir bilgelik görünüşü veren, onu gençlerden ayıran tam da bu kavrayıştır".⁵⁷

Sonuç olarak bilgelik yaşlılık dönemiyle ifade edilir. Çünkü zihinsel olgunluk gençlikte anlaşılmaz. İnsanın gençlikte ortaya koyduğu yetenekler, bütün çabasını haz peşinde harcaması nedeniyle ancak ortalama düzeyde kalır. Üstün yetenekler ise gençlikte değil yaşlılıkta anlaşılabilir. Schopenhauer'in bizzat deneyimlediği gibi, üstün yeteneklerin değeri uzunca bir süre değeri bilinmese de yaşlılıkla birlikte fark edilmeye başlar.⁵⁸ Hazların bizi terk ettiği yaşlılıkla birlikte bize kalan en önemli şey, kendimizde neye sahip olduğumuzdur. Bu, mutluluğun gerçek ve biricik kaynağıdır.⁵⁹

Schopenhauer düşüncesinde insanın yaşama istemine karşı gelerek onunla mücadeleye girişmesinin ve hatta onu alt etmesinin, bireyin aydınlanması, yani kurtuluşu için tek koşul olduğu daha önce tartışılmıştı. Düşünürün birçok inanç sistemine atıfla söylediği gibi, çileci bir hayat, dünyanın bilinemez oluşuna karşı da bir itiraz gibidir. Fakat çileci bir hayat yaşanarak elde edilen bilgeliğin meyvelerinin yaşlılıkta toplanması, Schopenhauer'in düşüncesinde, bir paradoks biçiminde karşımıza çıkar.⁶⁰ Bu paradoksun çözümlenmesi için Schopenhauer'in, bilgeliğin her insanın harcına düşmediğine vurgu yapan seçkin düşüncesine başvurmak gerekmektedir. Schopenhauer, dünyanın gerçekliğini sıradan insanların değil, yaşamını bilgiye adanların görebileceğini söyler. Bu, onun için nihai kurtuluşur. Hannan'ın da belirttiği gibi, "aydınlanmış kişinin, istemenin üstesinden gelerek kendi özünü alt üst etmesi" mümkün görünmese de mümkündür. Bu durumun "çıldırıcı derecede" tutarsız olduğunu söyleyen Hannan, kişinin yaşamı boyunca sürekli olarak aydınlanma anlarını deneyimleyerek bilgiğe ulaştığı yönündeki iddiayı vurgular.⁶¹ Söz konusu paradoks ise ölümlü çözümlenecektir. Çünkü bir kişinin bilge olup olmadığı, ancak öldükten sonra anlaşılır. Burada anlaşılmaktadır ki, ölüm ve onun hazırlık aşaması olarak yaşlanma, Schopenhauer'in düşüncesini boylu boyunca kesen zamansallık kavramının taşıyıcısıdır. Kişinin deneyimlediği aydınlanma anlarının yaşlılığa

⁵⁴ Hannan, *The Riddle of the World*, 123.

⁵⁵ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 65,115, 203.

⁵⁶ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 215-216.

⁵⁷ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 216-217.

⁵⁸ Arthur Schopenhauer, *Güzelin Metafizikliği*, çev. Ahmet Aydoğan. (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 103.

⁵⁹ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 25.

⁶⁰ Saunders, Schopenhauer felsefesindeki kurtuluş paradoksuna dair "itirazlarda bir haklılık payı varsa, takip ettiği muhakeme tarzı için ölümcül sonuçlar doğurur." demektedir. Buradaki tespit, Schopenhauer düşüncesinin üzerine kurulduğu hassas zemini net bir biçimde görebilmek ve sözelimi yaşlılıkta ulaşılan bilgeliğin hayatın anlamsızlığına nasıl bir çare olduğunu tartışabilmek açısından önemli görünmektedir. Bkz. Saunders, *Schopenhauer*, 83.

⁶¹ Hannan, *The Riddle of the World*, 141.

ulaştıkça artmaya başlaması, bu önermeyi doğrular niteliktedir.

2.2. Üç Dolayım: Can Sıkıntısı, Hayal Kırıklığı ve Yalnızlık

Yalom'un çalışmasında, Schopenhauer düşüncesinin seyri, dâhinin hayal kırıklıklarıyla dolu yaşamının dönüm noktalarıyla ele alınır. Burada yaşlılığa atfedilen merkezi konum, yaşlanmanın kayda değer bir gerileme olmasıyla temsil edilmektedir. Yaşlılık; kendisi henüz çocuk iken babası intihar eden ve annesi tarafından terk edilen Schopenhauer için “bugün kötü ve her gün daha da kötüleşecek, ta ki en kötüsü olana kadar” cümlesiyle ifade edilen bir hayat dönemidir.⁶² Yaşamının ilerleyen yıllarında da birçok olumsuz deneyim yaşayan Schopenhauer'in yorgun zihninin bir meyvesi olarak değerlendirilebilecek bu sonuç, insanın biyolojik varlığının ve dünyayla kurduğu üretken ilişkinin bozulmasına işaret etmektedir.⁶³ Yaşlandıkça hayatın hayal kırıklıklarıyla ne kadar dolu olduğunu ve nihayetinde bir hatadan ibaret olduğunu hissetsek de yine de Schopenhauer'e göre her insan “ta ki en kötüsü olana kadar” dediği ileri yaşlara ulaşmayı ister.⁶⁴

Yaşamın ilerleyen yıllarının insan için daha kötü olacağını düşünmesine rağmen – çünkü yaşam daha iyiye değil daha kötüye hatta en kötüye götürür bizi, – Schopenhauer'in her insanın yaşlılığa ulaşmayı istediğini düşünmesi, orada bir teselli – “çoğu gitti azı kaldı” – olanağını görmesiyle açıklanabilir. İnsanın ileri yaşları da hayal kırıklığı getirir; ama bu hayal kırıklığı kişiye mutluluk ve dinginlik veren, onu hayata karşı neredeyse muziplikçe bir küçümsemeye sevk eden bir tür yüksek düşünme aşamasına kapıyı aralar. Dahası kişi yaşlandıkça (yaşam enerjisi, hatta özellikle yaşam enerjisi dahil) tüm güçlerinin azalması oldukça normaldir; çünkü “gençliğin yaşamı, yaşlılığın ise ölümü görmesi” iki yaşam dönemi arasındaki temel fark olduğu kadar yaşlılığa iyilik getiren şeydir aynı zamanda: “İnsan yaşlandığında önünde yalnızca ölüm vardır: Ama insan genç ise önünde yaşam vardır ve bunlardan hangisinin daha endişe verici olduğu ve bir bütün olarak yaşamın, geride kalmasının önümüzde olmasından daha iyi olan bir şey olup olmadığı tartışılır”.⁶⁵

Yaşlılıkta istemeyi heyecanlandıran dışsal kaynakların azlığı, bireye yaşlılığın mutluluğunu getiren esas nedendir. Bu durum, aynı zamanda zihnin sınırlandırılmasını da beraberinde getirdiği için “zihnin sınırlandırılmasının, sayısız acının doğrudan kaynağını oluşturan can sıkıntısına yol açması gibi bir dezavantajı vardır”.⁶⁶

Can sıkıntısını dağıtmak için daha çok dışsal kaynaklara başvurulması (topluluk içinde olma, lüks, içki vb.) mutluluğu sağlarken beraberinde yıkım ve zararı da getirir.⁶⁷ Bu nedenle dışsal sınırlamalar, insan için oldukça yararlı olacaktır. İlişkilerin ve yaşam tarzının mümkün olduğunca basit olması, yaşamı ve yaşamın yükünü daha az duyumsamaya neden olur. Böylelikle “yaşam, dalgasız ve girdapsız, bir dere gibi akıp gidecektir”.⁶⁸

Schopenhauer'e göre hayatın sefaletinden kurtulmanın yolu, bizi ona katlanmaya mecbur bırakan bağlarımızdan kurtulmaktır. Bu bağlar, toplumsallıktan ileri gelir ve kaynağı da istemedir. Bağlarımız ne kadar çoksa yükümüz o kadar ağır olacaktır, bununla beraber onlardan kopmak da acı verici olacaktır. Yaşlılıkta deneyimlediğimiz hayal

⁶² Yalom, *Bugünü Yaşama Arzusu*, 73.

⁶³ Schopenhauer'in yaşamı boyunca karşılaştığı olumsuz deneyimler, felsefesini karamsar bir karaktere büründürmesine ve bu nedenle hüznü bir yaşlılık dönemi geçirmesine neden olmuştur. Bu karamsarlığın ise önceki sayfalarda tartışılan türden bir kurtuluş doktrinine ve sonuç olarak katı bir seçkinliğe zemin oluşturduğu açıkça söylenebilir. Schopenhauer düşüncesinde, yaşamın her geçen gün daha büyük ve katlanılmaz olan acılarla dolu olduğu; ancak, büyük zihinlerin böylesi bir yaşamdan çıkarak kurtuluşa ve bilgiğe ulaşabileceği savlanmaktadır. Hiçbir düşünürün felsefesini kendi yaşam öyküsünden bağımsız anlamının mümkün olmadığı söylenebilir, ancak Schopenhauer felsefesi için bu durum, bir kanun gibidir. Bkz. Yalom, *Bugünü Yaşama Arzusu*.; de Botton, *Felsefenin Tesellisi*.

⁶⁴ Schopenhauer, *Hayatın Anlamı*, 27-28.

⁶⁵ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 221-222.

⁶⁶ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 128.

⁶⁷ Young, *Willing and Unwilling*, 143.

⁶⁸ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 128.

kırıklığı işte budur: toplumsal bağlarımızdan kopmaya başlarız⁶⁹. Budizm'den etkilendiği noktalardan biri olan, kendimizi bağlantılarımızdan koparmamız gerektiği düşüncesi, Schopenhauer'in yaşlılık dönemine ilişkin görüşlerinde takip edilebilir.⁷⁰ Yaşlılıkta çekmemiz gereken acı, hayal kırıklığı ve yalnızlık ile kendini gösterir. Elbette bu acının temelinde can sıkıntısı vardır. Daha önce de bahsedildiği gibi insan hayatı tatmin edilemeyen ihtiyaçların kontrolündedir⁷¹. İhtiyaçları tatmin edilmeyen insan, hayatın bir aldaniş olduğunu görür. Giderek bir işkence haline gelen can sıkıntısı, insan hayatına hâkim olur. Hayatı boyunca ihtiyaçlarının giderilmesini bekleyen ancak asla tatmine ulaşamayan insan için can sıkıntısı, sonu gelmez acının da kaynağıdır.⁷²

Schopenhauer yaşlılığın acılarından biri olarak gördüğü yalnızlığı, isteme ve toplumsallık arasındaki doğruluk ile açıklar. Schopenhauer'e göre yalnız kalma isteği insan için doğal değildir. Doğduğu andan itibaren kendisini bir topluluğun içinde bulan insan, ancak deneyim ve geçmişe yönelik düşünme sayesinde yalnızlığı tercih eder hale gelebilir. Bu nedenle sosyalleşme isteğimiz yaşımızla ters orantılı olacaktır. Yaşı ilerlemiş yetişkin bir insan, yaşamın hazlarından uzaklaştıkça kendini kolayca yalnızlıkta bulabilir. Bu eğilim, kişilerin entelektüel değeri ölçüsünde ortaya çıkacaktır. Diğer insanların ve toplumun entelektüel açıdan yetersizliğini gördükçe onlara katlanmak zorlaşacak, bu da insanın yalnızlık eğilimini ortaya çıkaracaktır⁷³. Schopenhauer, bu duruma, bir grup kirpinin soğuktan korunmak için bir araya gelme çabasını anlattığı ünlü kirpi meselinde yer verir. Yalom'un aktardığı mesel şöyledir:

Soğuk bir kış sabahı çok sayıda kirpi donmamak için hep birlikte ısınmak üzere bir araya toplanır. Ama kısa süre sonra oklarının birbirleri üzerindeki etkilerini görüp yeniden ayrılırlar. Isınma gereksinimi onları bir kez daha bir araya getirdiğinde okları yine kendilerine engel olur ve iki kötü arasında gidip gelirler, ta ki birbirlerine katlanabilecekleri uygun mesafeyi bulana kadar. Bunun gibi, insanların hayatlarının boşluğundan ve tekdüzeliğinden kaynaklanan toplum gereksinimi onları bir araya getirir, ama nahoş ve tiksinti verici özellikleri onları bir kez daha birbirinden ayırır.⁷⁴

Schopenhauer'e göre kırk yaşını geçmiş değerli insanlar, diğer insanlardan yavaş yavaş nefret etmeye başlarlar.⁷⁵ Bu nedenle yalnızlık, tüm "seçkin zihinler" için bir yazgıdır. İnsan bundan yakınsa da yine de yalnızlığı seçecektir. Yaş ilerledikçe artan bilge olma dürtüsü, altmışlı yaşlarda doğal hatta içgüdüsel bir hale gelir. Kişi, kendi kuşağı yerine yabancı bir kuşakta yaşamaya devam ettikçe etkin yaşamdan uzaklaşır, bu da nesnel ve esas olarak yalnızlık anlamına gelir. Diğer taraftan bu durum insanın zihinsel olarak daha etkin olduğu bir dönemi de beraberinde getirir. Bilgi ve deneyim zenginliği ile insanın düşünceleri olgunlaşır, "sisler içindeymiş gibi duran binlerce şeyi net bir biçimde görebilir".⁷⁶

Yalnızlık duygusu yaşamın iki döneminde de farklı şekilde karşılanır: gençlikte dünyayı tanımamış olma nedeniyle sık sık diğer insanlar tarafından terkedilmek şeklinde hissedilirken yaşlılıkta ise artık dünya tanınabildiği için onlardan kurtulmuş olma duygusu hissedilir. Yaşlılıkta hayattan alınacak hiçbir şeyin olmadığı bilgisi, kişiyi bugünü yaşama arzusuna ve küçük şeylerden zevk almaya sevk eder.⁷⁷ Olgun insanın deneyimleriyle edindiği şey, öncelikle önyargısızlıktır. Çünkü deneyim, gençliğimizde kafamıza yerleşen hayaller ve yanlış kavramlardan kurtulmaktır.⁷⁸ Sıradan mizaca sahip insanlar, yaşlılıklarında, topluma girmeye daha hevesli olurlar. Ancak toplumsallığa artık uyum sağlayamadıkları için hoşgörüyü karşılanmaları gerekecektir. Yaşlanma ile toplumsallık arasındaki karşıt iliş-

⁶⁹ İlhan, *Spinoza, Kant, Schopenhauer*, 182.

⁷⁰ Yalom, *Bugünü Yaşama Arzusu*, 125.

⁷¹ Mathijs Peters, *Schopenhauer and Adorno on Bodily Suffering: A Comparative Analysis* (London: Palgrave Macmillan, 2014), 58.

⁷² Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni*, 269.

⁷³ Schopenhauer, kendi yaşlılık döneminde de insanlardan uzak durmayı tercih eder. Hatta kendisini "insan düşmanı" olarak niteler; Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni*, 267. Filozof, hayvanların insanlarda olmayan hayranlık duyulacak özellikleri olduğunu düşünerek çok sayıda köpeğiyle birlikte hayatını geçirir ve derin dostluklar kurar. Hayvanlarla kurduğu dostluk, Schopenhauer'in hayvan hakları konusuna eğilmesinde de belirleyici olur; de Botton, *Felsefenin Tesellisi*, 218.

⁷⁴ Yalom, *Bugünü Yaşama Arzusu*, 260.

⁷⁵ De Botton, *Felsefenin Tesellisi*, 217.

⁷⁶ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 141.

⁷⁷ Young, *Willing and Unwilling*, 140-141.

⁷⁸ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 204.

kide teleolojik bir yön bulunur⁷⁹. İnsan ne kadar genç ise toplumsal ilişkilerden öğrenecekleri de o kadar çok olur. Bu anlamda toplum, Schopenhauer'e göre insanlar için doğal bir eğitim kurumu olarak işlev görür.⁸⁰

Yalnızlığın avantajlarının yanında pek çok dezavantajı da vardır. Ancak bunlar, toplumun sıkıntılarıyla karşılaştırıldıklarında oldukça küçüktürler. Bu nedenle yaşlılığında kendinde doğru bir şeyler bulabilen kişi, toplumsallığı değil yalnızlığı daha kolay bulur.⁸¹ Schopenhauer, insanlar için takdir edilmenin çok büyük bir haz kaynağı olduğunu düşünse de insanların takdirlerini aktarmada isteksiz olmaları yine bir hayal kırıklığı sebebi olacaktır. Bu nedenle ona göre gerçek mutluluk, kendini içtenlikle takdir edebilmektir.⁸² Tıpkı kirpi meselinde belirttiği gibi, ancak "...iç ısı yeterince fazla olanlar sıkıntı ve kızgınlık yaratmamak veya hissetmemek için toplumdan kaçacaktır."⁸³

Yaşamın uzun yıllar yaşanmış olması gerekir; çünkü kişinin deneyimleri ne kadar fazla olursa hafızanın netleşmesi ve böylece önemsiz olayların unutulması önemli olanların tazelenmesi o denli güçlü olur. Schopenhauer için bu, zamanın gençlik ve yaşlılık dönemlerindeki algılanmasının farklılığından kaynaklanır. Gençlikte hiç bitmeyecek gibi görünen yaşamın sona ereceği gerçeği, kişi yaşlandığında anlaşılır: "Yaşamın ölçütü olarak, geride bıraktığımız az sayıda yılı alırız, yeni olan her şey önemli görüldüğünden ve bu yüzden hep yeniden gözden geçirildiğinden, yani bellekte sık sık yinelenildiğinden ve bellekte iz bıraktığından, bu yılların anıları hep zengin ve dolayısıyla uzundur".⁸⁴

Yaşamımızdaki önemli olayların "sessizce, arka kapıdan ve adeta dikkat çekmeden içeri süzülmesini" ancak yaşlılığımızda fark ederiz. Bu nedenle yaşam "üzerine nakış işlenmiş bir kumaşa" benzer. Gençliğimizde kumaşın ön yüzünü görürüz. Ön yüzü kadar güzel olmayan ancak ipliklerin bağlantılarını görmemize izin veren ve bu nedenle öğretici olan arka yüzünü ise yaşlılıkta görürüz.⁸⁵ Gençliğin neşeliliği, yokuş yukarı çıkmamıza ve ölümü görmememize dayanır. "Ölüm dağın öteki yanının eteğinde yer alır", ölümü ancak zirveyi aştığımızda gerçekten görürüz.⁸⁶

Yaşam enerjisi açısından, otuz altıncı yaşımıza dek, faiz geliriyle yaşayanlara benzeriz: bugün harcadığımız, yarın yine elimize geçer. Ama o yaştan itibaren sermayesini yemeye başlayan bir rantiyeye benzeriz... Burada karşılaştırılan yaşam enerjisinin ve mülkün gerçekten, birlikte eriyip gitmeye yüz tutmaları trajik bir durumdur: Bu yüzden, yaşlılıkta mülk sevgisi de artar. Buna karşılık, yaşam enerjisi açısından, başlarda, reşit oluncaya dek ve bundan biraz sonrasında da, faizlerinden sermayenin üzerine biraz bekleyenlere benzeriz. Harcanan geri geldiği gibi, sermaye de artar... Ah mutlu gençlik! Ah hüzünlü yaşlılık!⁸⁷

Schopenhauer açısından zamanın ve yaşamın algılanması, gençlik dönemi için bir bakma, yaşlılık dönemi için ise bir görme (düşünme) pratiğidir: Gençlikte zihni boş bir levhaya benzeyen kişi, yaşama dair gerçekleri görebilir. Bunların anlamından ve içeriğinden ziyade, kendisi üzerinde bıraktığı etki önemlidir. Çünkü gençlikte her şeyle dolaysız bir biçimde ve ilk defa karşılaşılır. Üniversite yıllarında politikayla ilgilenmeye başlayan gençlerin durumu böyledir. Politikayı ilgilendiren sorunların kendileri üzerinde bıraktığı etki, yüzeysel bir ilgiyi beraberinde getirir. Yaşamın ilk yılları, bir kavrayış dönemidir, bu dönemde yaşama dair ilk bilgiler ve deneyimler edinilir ve bunlara verilen tepkiler, derinlikli düşüncelere değil bunların bıraktığı ilk etkiye dayanır. Gençlik bu anlamda tam bir bilinçlilik hali içinde yaşanır, etraftaki her şeye karşı sınırsız bir ilgi söz konusudur. İlk defa karşılaşılan şeylerin çokluğu nedeniyle gençlikte zaman çok yavaş ilerler, yaşam "sonsuz bir uzunlukta" görünür. Bunların yokluğu ise can sıkıntısı doğurur. Yaş ilerledikçe her şey öylesine tanıdık gelmeye başlar ki, kişi bunların farkına bile varmadan yaşamını sürdürür.

⁷⁹ İlhan, *Spinoza, Kant, Schopenhauer*, 182.

⁸⁰ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 143.

⁸¹ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 143.

⁸² de Botton, *Felsefenin Tesellisi*, 223.

⁸³ Yalom, *Bugünü Yaşama Arzusu*, 261.

⁸⁴ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 208.

⁸⁵ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 205.

⁸⁶ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 206.

⁸⁷ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 209-210.

Böylece zaman giderek daha hızlı akmaya, önemsizce akıp gitmeye başlar. Bu nedenle yaşlılığın yükü, gençliğe göre daha azdır.

Schopenhauer'e göre gençlik ve yaşlılık döneminin birbirinden bu kadar farklı olması, yaşamının yoksulluğuyla ilgilidir. Yaşlılıkta zihinsel anlamda kısır olunmasının temel nedeni, paranın cazibesine kapılarak zihinsel yeteneğin iş gibi kullanılmasıdır. Bu eğilim, doğaya aykırı bir şekilde aşırı çalışmaya vararak "Pegasus'una yular bağlayıp ilham perisini kırbaçlayan ve Venüs'ü zorunlu hizmete sokan" birinin çekeceğine benzer bir cezayla sonuçlanır.⁸⁸ Bu nedenle elde edebileceklerimiz, ekonomik bir biçimde dağıtılmalıdır. "Yaşlılıkta, gençliğinin tüm enerjisini kendisiyle birlikte yaşlanmayan yapılara adanmış olmaktan daha güzel bir avunma yoktur."⁸⁹

İsterseniz buna bir sargının çözülüşü de diyebilirsiniz, zira yavaş yavaş ömrünün sonuna yaklaşmakta olup da bunu seziz duymayacak canlı varlık yoktur ve yaşamak ağır ağır yaşlanmak demektir. Fakat bir yumağa bir ipliğin sarılışı gibi bu da sürekli bir sarılıştır, zira kendi geçmişimiz bizi takip etmekte, yolu üzerinde derleyip topladığı şimdikiyle sürekli olarak daha da büyümektedir; şuur ise hafıza demektir.⁹⁰

Yaşlandığında, yaşamının gençlik yıllarında kalan eski günlerine özlemle bakan ve "Ne çok şey kaçırdım!" diye hayıflanan bir kişi, sahip olduğu güçleri geliştirmemiş, zihnini zenginleştirmemiş, dünyanın yalnızca hazlardan oluşan güzelliğine aldanmış ve bunların peşinde sürüklenerek yaşamış kişidir. Onlar için yaşlılık, can sıkıntısıyla geçen hüzünlü günler anlamına gelir. Elbette daha önce de tartışıldığı gibi, yaşlandıkça insanın güçlerindeki azalma herkes için geçerli olsa da "bir kimsenin kendinde neye sahip olduğu ona, hiçbir döneminde, yaşlılığında olduğundan daha çok iyilik getirmez."⁹¹

Sonuç

Yaşlanma kavramı, Schopenhauer'in birçok açıdan tutarsız ve çelişkili görünen düşünce sisteminin bütünleştirici unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağırlıklı olarak yaşam ve ölüm kavramları etrafında tartışılan Schopenhauer düşüncesi, yaşlanma kavramı aracılığıyla somutlaşmakta ve realist bir zemine oturmaktadır.

İnsan bilincinin ölüm düşüncesini ve ölüm korkusunu idrak etmesi, bir tür özelliği olan zihinsel yaratım kapasitesi aracılığıyla mümkün olur; ancak insanın ölümü doğrudan deneyimlemesi imkânsızdır. Çünkü ölüm, bilincin biyolojik kaynağı olan organizmanın yok olmasına işaret eder. Bu nedenle ölüm, ancak dolaylı olarak deneyimlenebilir. Yaşlanma, bu deneyimi mümkün kılan yegâne gerçekliktir. Yaşlanma, yalnızca bir zihin kategorisi olarak ölümün a priori kuruluşuna, yalnızca az sayıda kişinin deneyim sonucu erişebileceği bir yüksek düşünme aşaması, yani bir aposteriori kategori ekler. Bu kategori, hayatın anlamsızlığının idrak edilmesiyle kendini gösteren ve kişiyi dünyadaki sefil yaşamına dair teselli eden bilgelik kategorisidir. Bu aşama, aynı zamanda kişinin dünyanın sırrına erdiği ve nihai mutluluğa ulaştığı bir kurtuluşu da mümkün kılar. Elbette, Schopenhauer'in kurtuluşa giden yolun nasıl inşa edildiğine yönelik oldukça muğlak görünen soruşturması da, bu çalışmada bulgulandığı üzere, yaşlanma aracılığıyla somutluk kazanır. Yaşlanma dönemi, öncelikle can sıkıntısı, ardından hayal kırıklığı ve yalnızlığın deneyimlendiği bir yaşam dönemi olarak, bireyin gençliği boyunca adeta kör uçuşu yaptığını idrak etmesine kapıyı aralar.

Sonuç olarak yaşlanma kavramının Schopenhauer düşüncesinin birçok boyutunun kesişim noktasında durduğu görülmektedir. Bir yaşam felsefesi ortaya koymuş olan Schopenhauer'un düşüncelerinin yaşlanma kavramı aracılığıyla daha görünür hale geldiği söylenebilir. Bu nedenle Schopenhauer üzerine yapılan çalışmalarda göz ardı edilmiş bir olgu olarak yaşlanma, onun yaşam felsefesinin tamamlayıcı bir boyutu olarak önemle irdelenmelidir.

⁸⁸ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 160.

⁸⁹ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 108.

⁹⁰ Arthur Schopenhauer, *Bilmek ve İstemek*, çev. Ahmet Aydoğan. (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 35.

⁹¹ Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 218-219.

Kaynakça

- Atayman, Veysel. *Varolmanın Acısı: Schopenhauer Felsefesine Giriş*. İstanbul: Donkişot Yayınları, 2004.
- Cartwright, David. "Schopenhauerian Optimism and an Alternative to Resignation," *Schopenhauer Jahrbuch* 66, (1985): 153-164.
- Cartwright, David. *Schopenhauer*. Çeviren: Sibel Erduman, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014.
- De Botton, Alain. *Felsefenin Tesellisi*. Çeviren: Banu Tellioglu, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008.
- Durant, Will. *Felsefenin Öyküsü*. Çeviren: Ender Gürol, İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Hannan, Barbara. *The Riddle of the World: A Reconsideration of Schopenhauer's Philosophy*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Janaway, Christopher. *Schopenhauer. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Lewis, Peter Benjamin. *Arthur Schopenhauer*. Çeviren: Eser Yavuz, İstanbul: Runik Kitap: 2020.
- Peters, Mathijs. *Schopenhauer and Adorno on Bodily Suffering: A Comparative Analysis*. London: Palgrave Macmillan, 2014.
- Saunders, Thomas Bailey. *Schopenhauer*. Çeviren: Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları. 2006.
- Schopenhauer, Arthur. *Aşka ve Kadınlara Dair*. Çeviren: Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Schopenhauer, Arthur. *Bilmek ve İstemek*. Çeviren: Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Schopenhauer, Arthur. *Güzelin Metafiziği*. Çeviren: Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Schopenhauer, Arthur. *Hayatın Anlamı*. Çeviren: Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Schopenhauer, Arthur. *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*. Çeviren: Levent Özşar, İstanbul: Biblos, 2009.
- Schopenhauer, Arthur. *Okumaya ve Okumuşlara Dair*. Çeviren: Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Schopenhauer, Arthur. *Ölümün Anlamı*. Çeviren: Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Schopenhauer, Arthur. *Seçkinlik ve Sıradanlık Üzerine*. Çeviren: Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Schopenhauer, Arthur. *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*. Çeviren: Birol Bayram, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2008.
- Weber, Alfred. *Felsefe Tarihi*. Çeviren: Halil Vehbi Eralp, İstanbul: Sosyal Yayıncılık, 1998.
- Weischedel, Wilhelm. *Felsefenin Arka Merdiveni*. Çeviren: Sedat Umran, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Wicks, Robert. *Schopenhauer* (Blackwell Great Minds Series). Malden, MA: Blackwell Publishing, 2008.
- Yalom, Irwin. *Bugünü Yaşama Arzusu*. Çeviren: Zeliha İyidoğan Babayiğit, İstanbul: Kabalcı, 2005.
- Young, Julian. "Schopenhauer, Nietzsche, Death and Salvation" in *Better Consciousness: Schopenhauer's Philosophy of Value*, Editörler: Alex Neill ve Christopher Janaway, 157-170. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2009.
- Young, Julian. *Schopenhauer*. London and New York: Routledge, 2005.
- Young, Julian. *Willing and unwilling: A study in the philosophy of Arthur Schopenhauer*. Dordrecht: Springer, 1987.
- Zöllner, Günter. "Schopenhauer on the Self" in *The Cambridge Companion to Schopenhauer*, Editör: Christopher Janaway, 18-43. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.